

Toelichting op de Voorbeeldnotitie Ambitie Sociale competenties

Voor u ligt een *voorbeeld* voor een beleidsnotitie. Een collectieve ambitie hebben voor sociale competenties is een drijvende kracht onder het pedagogisch en didactisch handelen van de leerkracht ten aanzien van het sociale leren.

Deze voorbeeldbeleidsnotitie wil input geven aan het gesprek over de opdracht die de school zich stelt. Het gezamenlijke gesprek kan een collectieve ambitie opleveren. Wanneer u dit vastlegt kunt u zich tevens hiermee verantwoorden richting de onderwijsinspectie. U kunt deze notitie bewerken tot een eigen versie.

In deze notitie wordt verantwoord hoe er aan de eisen van het nieuwe onderzoekskader van de inspectiekader wordt voldaan, wanneer gebruik wordt gemaakt van ZIEN! als leerlingvolgsysteem voor het sociaal-emotioneel functioneren. In de definitieve versie van dit onderzoekskader dat ingaat per 1 augustus 2017 ([uitgekomen in oktober 2016](#)) wordt een school verplicht te werken aan veiligheid (standaard SK1) en de sociale en maatschappelijke competenties (standaard OR2) bij haar leerlingen. Deze eisen worden hieronder weergegeven in Afbeelding 1 en 2. In dit beleidsdocument gaan we nu vooral in op de sociale competenties. Op een later moment volgen tips hoe je met ZIEN! kunt werken aan maatschappelijke competenties, in het kader van burgerschapsvorming.

OR2. Sociale en maatschappelijke competenties De leerlingen behalen sociale en maatschappelijke competenties op het niveau dat ten minste in overeenstemming is met de gestelde doelen.
Basiskwaliteit Geen wettelijke eisen.
Eigen aspecten van kwaliteit Welke eigen opdracht heeft de school opgenomen in het schoolplan en (hoe) realiseert de school deze? Te denken valt aan: <ul style="list-style-type: none">• De doelen die de school wil bereiken ten aanzien van sociale en maatschappelijke competenties van leerlingen• Het bereiken van de gestelde doelen

Afbeelding 1. Eisen onderzoekskader met betrekking tot sociale en maatschappelijke competenties.

SCHOOLKLIMAAT (SK)
SK1. Veiligheid Schoolleiding en leraren dragen zorg voor een veilige omgeving voor leerlingen.
Basiskwaliteit De school zorgt voor de sociale, fysieke en psychische veiligheid van de leerlingen in en om de school gedurende de schooldag. Dit blijkt onder andere uit de beleving van de veiligheid en het welbevinden van leerlingen. De school monitort dit tenminste jaarlijks. De school heeft een veiligheidsbeleid (beschreven in het schoolplan of een ander document), gericht op het voorkomen, afhandelen, registreren en evalueren van incidenten. Als de uitkomsten van de monitoring daartoe aanleiding geven, treft de school maatregelen om de situatie te verbeteren. De

school heeft een persoon als aanspreekpunt als het gaat om pesten en voor coördinatie van het beleid tegen pesten. Schoolleiding en leraren voorkomen pesten, agressie en geweld in elke vorm en treden zo nodig snel en adequaat op. De uitingen van leerlingen en personeel zijn in lijn met de basiswaarden van de democratische rechtsstaat.

Eigen aspecten van kwaliteit

Welke eigen opdracht heeft de school opgenomen in het schoolplan en (hoe) realiseert de school deze?

Te denken valt aan:

- Beleid sociale media
- Preventieve maatregelen
- Afstemming met actoren buiten de school

Toelichting wettelijke eisen

De wet bepaalt dat de school ten minste een veiligheidsbeleid (sociale, psychische en fysieke veiligheid) heeft beschreven en voert dat bestaat uit een samenhangende set van maatregelen gericht op preventie en op het afhandelen van incidenten (art. 4c en art. 12, lid 2, WPO).

Daarvoor is nodig dat leraren een veilige ruimte scheppen, waarin duidelijke afspraken gelden en het mogelijk is om sociaal gedrag aan te leren (art. 4c, WPO en art. 8, tweede lid, WPO).

De wet geeft aan dat de school de veiligheid van leerlingen jaarlijks monitort met een gestandaardiseerd instrument dat een representatief en actueel beeld geeft (art. 4c, eerste lid, onder b, WPO). Een school kan pas goed beleid ten aanzien van sociale veiligheid (art. 4c, eerste lid, onder a, WPO) voeren als zij inzicht heeft in de feitelijke en ervaren veiligheid en het welbevinden van de leerlingen.

Voor ouders en leerlingen is het van belang dat ze een laagdrempelig aanspreekpunt hebben binnen de school, wanneer er sprake is van een situatie waarin gepest wordt. Daarom schrijft artikel 4c, eerste lid, onderdeel c, van de WPO voor dat iedere school de navolgende taken op school belegt bij een persoon:

- coördinatie van het beleid in het kader van het tegengaan van pesten op school;
- fungeren als aanspreekpunt in het kader van pesten.

Het onderwijs op de school moet mede gericht zijn op het bevorderen van actief burgerschap en sociale integratie (art. 8, derde lid, onder b, WPO en art. 9, negende lid, WPO in combinatie met kerndoel 37). Daarom dienen de uitingen van leraren in lijn te zijn met de democratische rechtsstaat, en dient te worden ingegrepen als de uitingen van leerlingen daarmee in strijd zijn.

Afbeelding 2. Eisen onderzoekskader met betrekking tot veiligheid

Het idee van dit document is dat het een werkdocument is dat u kunt aanpassen, zodat het de visie van de school weergeeft. Wanneer het team samenwerkt en één visie heeft, is het het meest effectiefⁱⁱ.

Voor meer informatie verwijzen we nog naar de theoretische verantwoordingen van de diverse vragenlijsten van ZIEN!

- [ZIEN!-leerkrachtobservatielijst](#)
- [ZIEN! Leerling 5-8 Leer- en leefklimaat](#)
- [ZIEN! Leerling 5-8 Sociale Vaardigheden](#)

Voorbeeldnotitie Ambitie Sociale competenties

In deze beleidsnotitie beschrijven we als school onze collectieve ambitie ten aanzien van de sociale competenties van de leerlingen. Concrete aanleiding is het verschijnen van het Onderzoekskader 2017 van de onderwijsinspectie. Daarin is beschreven dat:

1. onze school *eigen aspecten van kwaliteit* zal beschrijven ten aanzien van *sociale* en maatschappelijke competenties (kwaliteitsgebied Onderwijsresultaten: OR2. Sociale en maatschappelijke competenties).
2. ons schoolbestuur zorg zal dragen voor *de sociale, psychische en fysieke veiligheid* van de leerlingen (art. 4c, WPO; kwaliteitsgebied Schoolklimaat: SK1. Veiligheid). Dat hoort bij onze *basiskwaliteit*.

Deze twee aspecten van kwaliteit ten aanzien van de sociale competenties en de veiligheid, worden in deze notitie behandeld. We beschrijven onze ambities en doelen en werken dat uit met een praktijkbeschrijving.

Ad 1

Waar staan we voor ten aanzien van de sociale competenties van leerlingen en waarom? Wij willen onze leerlingen ondersteunen in hun sociale en emotionele ontwikkeling omdat we ze sociale en maatschappelijke competenties gunnen. De sociale competenties die we nastreven zijn zichtbaar als pro-sociaal gedrag. Ons streefdoel is dat alle leerlingen pro-sociaal gedrag (leren) vertonen. We zien het als team als een inspanningsplicht om leerlingen te begeleiden in deze ontwikkeling, onderwijs aan te bieden en (extra) ondersteuning te verlenen waar nodig, zodat ze 'levensbelangrijke' sociale vaardigheden leren.

Pro-sociaal gedrag kan gezien worden als het uiteinde van een continuüm van sociaal competent gedrag, met aan het andere uiteinde anti-sociaal gedrag. Wanneer een kind pro-sociaal gedrag vertoont, laat het gedrag van het kind een goed evenwicht zien tussen rekening houden met eigen en andermans belangen. Volgens Van der Ploegⁱⁱⁱ "worden in een geslaagde sociale ontwikkeling 'ik' en de 'ander' geïntegreerd". Dit wordt ruimtenemend en ruimtegevend gedrag genoemd. Bij ruimtenemend gedrag wordt vastgehouden aan eigen belangen en bij ruimtegevend gedrag wordt ruimte gegeven aan een ander en worden eigen behoeften losgelaten.

Binnen het sociaal-emotioneel functioneren zijn er een aantal ontwikkelingsopgaven die het kind dient op te lossen in zijn leven. Op de basisschool (van 4 tot en met 12 jaar) is dit het omgaan met leeftijdsgenoten, wat opgesplitst kan worden in vijf ontwikkeltaken:

1. Sluiten en onderhouden van vriendschappen;
2. Samenwerken en samenspelen;
3. Hanteren van ruzies en conflicten;
4. Aansluiting zoeken en houden bij een groep;
5. Een ander helpen.

De vaardigheden om deze ontwikkeltaken op te lossen, hebben de kinderen nodig voor nu en later, in hun contact met leeftijdsgenoten, maar ook met anderen. Om de bovenstaande ontwikkeltaken (als geheel en afzonderlijk) zo goed mogelijk op te kunnen lossen, zijn vijf sociale vaardigheden nodig. Dit zijn vijf sociale dimensies, van de zeven in totaal, die bij ZIEN! centraal staan, gegroepeerd in ruimtenemende en ruimtegevende vaardigheden, namelijk:

Ruimtenemende vaardigheden

- 1) Sociaal Initiatief (SI), dat is de vaardigheid in sociale situaties contact te zoeken en te maken, zowel non-verbaal als verbaal;

- 2) Sociale Autonomie (SA) (eigenheid), dat is de vaardigheid eigen mening en behoeften tot uitdrukking te brengen en hieraan trouw te blijven;

Ruimtegevende vaardigheden

- 3) Sociale Flexibiliteit (SF), dat is de vaardigheid om het eigen gedrag aan te passen op veranderende omstandigheden en situaties in het sociale verkeer;
- 4) Impulsbeheersing (IB), dat is de vaardigheid om in sociaal verband het eigen gedrag te reguleren;
- 5) Inlevingsvermogen (IL), dat is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.

Het empathisch vermogen, egoveerkracht en egocontrole zijn drie in de literatuur onderscheiden emotionele reacties op anderen. Het zijn belangrijke, fundamentele ontwikkelingsdimensies die samen het sociaal functioneren bepalen (Van Hekken & Kievit, 2002; Van IJendoorn & Van Vliet-Visser, 1986). Kinderen die gezond sociaal functioneren, blijken te beschikken over deze emotionele reacties. Deze emotionele reacties hebben de basis gevormd voor de vijf sociale vaardigheden die binnen ZIEN! onderscheiden worden. De theoretische constructie die ontstaat door de drie emotionele reacties te combineren met de 5 vaardigheden van ZIEN! geven we weer in Tabel 1. Wil er sprake zijn van optimaal functioneren, dan laat een kind de genoemde vaardigheden uit iedere cel van Tabel 1 zien, in zowel uitnodigende als niet-uitnodigende situaties.

Tabel 1. Continuüm van egoveerkracht, egocontrole en empathie

	Ruimtenemend gedrag	Ruimtegevend gedrag	
Egoveerkracht	Sociale autonomie	Sociale flexibiliteit	Ruimte nemen en geven met betrekking tot behoeften.
Egocontrole	Sociaal initiatief	Impulsbeheersing	Ruimte geven en nemen met betrekking tot impulsen.
Empathie		Inlevingsvermogen	

Ad 2

Nu we geformuleerd hebben waar we voor staan en wat ons daarin motiveert, beschrijven we hoe we dat zullen realiseren.

We zorgen voor een veilige omgeving voor leerlingen op sociaal, fysiek en psychisch gebied. We sturen op hoge betrokkenheid tijdens de lessen, een goed welbevinden, een hoge veiligheidsbeleving en dit monitoren we.

Deze graadmeters (en ZIEN!-dimensies) zijn voorwaardelijk voor de ontwikkeling binnen het onderwijsleerproces. Op leerlingniveau geldt dat als een kind niet betrokken is, of als het welbevinden niet goed is, dat ze de overige (cognitieve én sociaal-emotionele) vaardigheden meestal ook niet optimaal kunnen ontwikkelen. De betrokkenheid van de leerlingen in een groep geeft inzicht in het leerklimaat van een groep, zoals het welbevinden van de leerlingen in een groep inzicht geeft in het leefklimaat.

Wat gebeurt er in de dagelijkse praktijk? Nu we onze motivatie beschreven hebben waar we voor staan, en beschreven hebben wat we willen bereiken, richten we ons nu op de operationalisering daarvan.

- 1. De leerkracht ziet zichzelf als belangrijk middel in de sociaal-emotionele ontwikkeling.** In de interactie tussen leerkracht en leerling ligt de sleutel tot ontwikkeling. We zien het als onze opgave om sensitief te zijn binnen het onderwijsleerproces (sensitiviteit), signalen op te pikken en het pedagogisch en didactisch handelen daar op af te stemmen (responsiviteit). Op leerlingniveau en op groepsniveau stellen we de vraag wat de leerling of de groep nodig heeft van de leerkracht om zich sociaal-emotioneel te ontwikkelen. Dat vraagt van ons competent handelen, ook wel 'pedagogisch meesterschap' genoemd. We focussen op het bewust inzetten van pedagogisch leerkrachtgedrag: sensitiviteit en responsiviteit bevorderen en met het hele team preventief en curatief werken aan een goed pedagogisch en sociaal veilig klimaat en daarnaast aan het bevorderen van sociale competenties.

De sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind vindt in interactie met de omgeving plaats (Van Lier et al., 1993; Laevers, 1995; Riksen-Walraven, 1989). Een adequate ondersteunende interactie tussen leerkracht en leerling speelt een belangrijke rol bij het helpen oplossen van de ontwikkelingsopgaven waarvoor de leerling gesteld wordt op weg naar een harmonische sociaal-emotionele ontwikkeling (Jeninga, 2008; Van Lieshout, 2009). Daarbij geven de vijf sociale gedragsdimensies van ZIEN! inzicht in de gedragsreactie van kinderen.
- 2. Samen met de leerling(en).** We willen de leerling mede-eigenaar maken van zijn of haar eigen leerproces. Dit doen we door ze minimaal één keer per jaar in groep 5-8 de vragenlijst ZIEN! Leerling Leer- en leefklimaat in te laten invullen. Deze vragenlijst toont hoe leerlingen hun leer- en leefklimaat beleven en gaat dus verder dan de ZIEN! leerkrachtobservatielijst. De resultaten van de vragenlijst worden met de leerling besproken. We streven ernaar de leerlingen bij zoveel mogelijk fasen van handelingsgericht werken te betrekken (Waarnemen, Begrijpen, Wegen, Plannen, Handelen en Evalueren).
- 3. Samen met ouders.** We zien ouders als partners in de ontwikkeling van hun kind.
 - a. We *informer*en ouders over het sociaal emotioneel functioneren van hun kind op school. We rapporteren onze observaties.
 - b. We *bevragen* ouders met de oudervragenlijst om hun observatie in de thuissituatie met ons te bespreken in dat gesprek.
 - c. We *betrekken* ouders bij het handelingsgerichte werken aan de ontwikkeling van hun kind. Samen met ouders worden doelen opgesteld waar aan gewerkt wordt. Er staan oudersuggesties in ZIEN! tot onze beschikking om het concreet te maken in de thuissituatie, die we ouders meegeven wanneer daar behoefte aan is. Ook wordt met de ouders geëvalueerd of er verandering merkbaar is.
- 4. We werken cyclisch** in een proces van waarnemen, begrijpen, wegen, plannen, handelen en evalueren. In dat proces speelt de sensitiviteit en de responsiviteit van de leerkracht zich bewust en vertraagd af. De leerkracht, samen met de leerling en ouders, observeert en weegt, na analyse van het gedrag af welke interventies gekozen moeten worden met het oog op groeimogelijkheden van het kind en de groep en komt zo tot gericht handelen. Dit proces wordt bewust afgesloten met evaluatie en reflectie. Het cyclische werken speelt zich in de jaarcyclus van een cursusjaar herhaald af.
 - a. **De periode van groepsvorming.**

Vanaf de eerste dag start het bewust waarnemen van de leerkracht en richt hij zich op de groepsdynamica en de interventies die nodig zijn om de groep tot een groep te laten worden. We werken preventief op groepsniveau en op leerlingniveau met de handelingsuggesties om ondersteuning te bieden aan de sociaal-emotionele

ontwikkeling.

b. De fase van waarnemen.

De leerkracht observeert in verschillende situaties en vult (na een week of 8-10) de ZIEN!-leerkrachtobservatielijst^{iv} en eventuele aanvullingsbladen met verdiepende vragen in. ZIEN! helpt om op een objectieve wijze, gestructureerd en gestandaardiseerd te observeren. Dat levert herkenbare gedragsprofielen op van de leerlingen en de groep als geheel.

De leerlingen (groep 5-8) vullen de drie digitale vragenlijsten in over het leer- en leefklimaat^v, veiligheidsbeleving en de sociale vaardigheden^{vi}.

Monitor sociale veiligheid

Drie categorieën met vragen zijn belangrijk voor de verplichte monitoring:

- Het welbevinden (WB) van de leerlingen;
- De pestbeleving (PB), waarbij leerlingen expliciet worden gevraagd naar de mate waarin ze het gevoel hebben gepest te worden;
- De veiligheidsbeleving (VB).

Dit monitoren we minimaal één keer per jaar door alle leerlingen in groep 5-8 de vragenlijsten ZIEN! Leerling 5-8 Leer- en leefklimaat en ZIEN! Leerling 5-8 Veiligheidsbeleving te laten invullen. Hiermee voldoen we aan de wettelijke eis om met een *betrouwbaar en gevalideerd* instrument, op een *gestandaardiseerde* wijze, jaarlijks te monitoren. Ook geven we een *representatief* beeld van de beleving van de leerlingen op dit thema. We streven ernaar om de monitoring twee keer per jaar te laten plaatsvinden: rond de herfstvakantie en in het voorjaar. De laatste uitkomsten worden met de inspectie gedeeld.

Bij *de leerlingen van groep 1-3* wordt een (groeps)interview afgenomen. De leerlingen van groep 4 (eventueel groep 3), vullen een vragenlijst op papier in.

De resultaten van deze vragenlijsten worden vergeleken met die van de leerkracht. Hierdoor krijgen we een uitgebreider beeld van de leerling, omdat naar de beleving van leerlingen gevraagd wordt. Niet alle gevoelens van leerlingen zijn zichtbaar in hun gedrag, waardoor deze vragenlijst verder gaat dan de leerkrachtobservatie. Bij jonge kinderen houden we er bij het interpreteren rekening mee dat deze leerlingen nog minder vaardigheden hebben op het gebied van reflecteren. Het kan zijn dat ervaringen van kort voor het invullen hun beleving erg kleuren, waardoor een vertekend beeld ontstaat.

De ouders vullen de oudervragenlijst van ZIEN! in als welkome aanvulling voor het gesprek met de leerkracht.

c. De fase van begrijpen.

Het groeps- en leerlingprofiel wordt gegenereerd en indien van toepassing indiceert ZIEN! een ondersteuningsbehoefte. De indicatie-uitspraken helpen te komen tot een passende interventie. In de fase van begrijpen zijn we op zoek naar 'grip op het resultaat'. Op leerling- en groepsniveau leggen we relaties tussen alle zeven ZIEN!-dimensies en ontdekken verbanden tussen Welbevinden, Betrokkenheid en de sociale vaardigheden. We ontwikkelen inzicht in ruimtegevend en ruimtenemend gedrag, egocontrole, egoveerkracht en empathie. Deze profielen hebben een spiegelende werking, we brengen ze (door coaching) in verband met het pedagogisch handelen

van de leerkracht en we stellen ons de vraag: "Wat heeft de groep en de leerling van de leerkracht nodig om te groeien in pro-sociaal gedrag?"

d. De fase van wegen.

In deze fase kiezen we de interventies. We maken gebruik van de beschikbare handelingsdoelen, houden rekening met de leerlijnen, ontwikkelingsleeftijd van een leerling en van de groep en de ontwikkeltaken. We brengen focus aan door keuzes te maken met betrekking tot de interventies op groepsniveau, op clusterniveau en op leerlingniveau.

e. De fase van plannen.

We leggen vast wat we gaan doen. We gebruiken de ZIEN!-handelingsuggesties om responsief te handelen. De leerlijnen zoals die binnen ZIEN! te vinden zijn, bevatten de doelen waar we aan werken. De handelingsuggesties in ZIEN! gebruiken we als inspiratiebron om interventies te beschrijven. Daarnaast kunnen we gebruik maken van beschikbare materialen, zoals spellen, prentenboeken of een methode voor sociaal emotionele ontwikkeling. De gekozen aanpak wordt zoveel mogelijk toegepast tijdens de reguliere lessen. Aparte SoVa-lessen worden maar af ten toe gegeven, alleen als er expliciete instructie-, oefen-, of evaluatiemomenten nodig zijn.

f. De fase van handelen.

We voeren dit plan uit, na afstemming met de groep en/of de leerling, en zo nodig met de ouders.

g. De fase van evalueren.

De leerkracht evalueert iedere dag op zijn/haar handelen. Daarnaast wordt in de cyclus aan het eind van een planperiode geëvalueerd of deze aanpak de groep of de leerling geholpen heeft. We reflecteren op ons handelen en stellen ons de vraag of het 'mij' gelukt is om deze groep en leerling(en) verder te helpen in hun sociaal-emotionele ontwikkeling. Wanneer we zicht willen krijgen op de ontwikkeling van gedrag van het kind vullen we de vragenlijst nogmaals in.

5. De school gaat systematisch na wat de effecten zijn van het pedagogisch en didactisch handelen op:

- a.** het leerklimaat (betrokkenheid) en het leefklimaat (welbevinden, autonomie, relatie met andere kinderen, de veiligheidsbeleving, de pestbeleving en het pestgedrag);
- b.** de ontwikkeling van de sociale vaardigheden.

Dit gebeurt door middel van:

- De groepsbespreking, waarin de onderwijsbehoeften van de groep en zo nodig van de individuele leerlingen worden besproken. Een leerkracht heeft voorafgaand aan deze bespreking geëvalueerd en gereflecteerd. Indien er nog vragen zijn, worden die op dit moment behandeld.
- De schoolanalyse. Een gesprek met directie en ib'er over de groepsresultaten en de schoolresultaten (Het overzicht dat hierbij helpen wil is in ontwikkeling).
- Het gesprek met het bestuur over de schoolresultaten.
- De bespreking van (de resultaten van) de monitor sociale veiligheid.

ⁱ Inspectie van het Onderwijs (2016). *Onderzoekskader 2017 voor het toezicht op de voorschoolse educatie en het primair onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

ⁱⁱ Hattie, J. (2014). *Leren zichtbaar maken*. Rotterdam: Bazalt.

ⁱⁱⁱ Ploeg, J.D. van de (2011). *De sociale ontwikkeling van het schoolkind*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

^{iv} Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs*. Gouda: Driestar educatief.

^v Broer, N.A., Haverhals, B., Grootenhuis, A., & Klooster-Sturm, S.W. van der (2016). *Verantwoording ZIEN! Leerling 5-8 Leer- en leefklimaat*. Gouda: Driestar educatief

^{vi} Broer, N.A., Haverhals, B., Grootenhuis, A., & Klooster-Sturm, S.W. van der (2016). *Verantwoording ZIEN! Leerling 5-8 Sociale vaardigheden*. Gouda: Driestar educatief